

ԱՐՑԱԽԻ
ՆԱԼՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)

ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

«ԱՐՑԱԽ»
ԳԻՏԱՆԿԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC ARTSAKH

НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 2(5), 2020

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

«Գիտական Արցախ» պարբերականը պետք է www.elibrary.ru կայքում:

The «Scientific Artsakh» journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).

The «Scientific Artsakh» journal is posted on www.elibrary.ru website.

Журнал «Научный Арцах» включен в список научных периодических изданий, приемлемых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных

Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (BAK RA).

Журнал «Научный Арцах» размещен на сайте www.elibrary.ru.

«ԱՐՑԱԽ» հրատ. – «ARTSAKH» Publ. – Изд. «АРЦАХ»
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2020

Տպագրվում է Երևանի պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Համարը հրատարակության է երաշխավորել «Գիտական Արցախ» պարբերականի խմբագրական խորհուրդը

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Լախագահ՝ Արամ ՍԻՄՈՆՅԱՆ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Թեմինա ՄԱՐՈՒԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Անդամներ՝

Լենա ԱՄՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր (**Տառագոնա, Իսպանիա**)

Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

Վահրամ ԲԱԼԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Խաչիկ ԳԱԼՍՏՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

Զուլիետա ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Վլադիսլավ ԳՐՈՒՉՂԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Կոստրոմա, ՌԴ**)

Գևորգ ԴՎՆԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Արման ԵՂԻՉԱՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

Սեյրան ՉԱԶԱՐՅԱՆ, փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Մարել ժԵՅՍՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Օլտին, Լեհաստան**)

Նատալյա ԿՈՎԿԵԼ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ (**Մինսկ, Բելառուս**)

Վալենտինա ԼԱՊԵՎԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Մոսկվա, ՌԴ**)

Օտտո ԼՈՒԻՏԵՐՅԱՆՆԻՍ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Համբուրգ, Գերմանիա**)

Ռուզաննա ՀԱՎՈՔՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

Իրինա ՀԱՅՈՒԿ, փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ (**Լվով, Ուկրաինա**)

Նազիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Մուշեղ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գագիկ ԴԱԶԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Աշոտ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Էդիկ ՄԻՆԱՅՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Կարեն ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ

Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Մաքսիմ ՎԱՍԿՈՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (**Դոնի Ռոստով, ՌԴ**)

Գարիկ ԶԵՌՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Տիգրան ԶՈՉԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 2(5), 2020, Երևան, «ԱՐՑԱԽ» հրատարակչություն, 2020, 272 էջ:

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2020թ. 2-րդ (5-րդ) համարում տեղ են գտել հասարակական գիտությունների արդի հիմնախնդիրների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետությունը, Արցախի Հանրապետությունը, Բելառուսը, Դոնեցկի ժողովրդական Հանրապետությունը, Չինաստանը և Ռուսաստանի Դաշնությունը ներկայացնող մոտ երեք տասնյակ անվանի ու երիտասարդ գիտնականների աշխատանքները:

The Issue is Recommended for Publication by the Editorial Council of the «Scientific Artsakh» Journal

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: **Aram SIMONYAN**, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: **Avetik HARUTYUNYAN**, Ph.D in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: **Tehmina MARUTYAN**, Ph.D in Philology, Associate Professor

Members:

Lena ASRYAN, Doctor of History (**Tarragona, Spain**)
Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor
Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor
David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor
Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor
Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor
Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (**Kostroma, Russia**)
Julietta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ruzanna HAKOBYAN, Doctor of Law, Associate Professor
Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Irina HAYUK, Ph.D in Philosophy, Associate Professor (**Lviv, Ukraine**)
Mushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor
Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Natalia KOVKEL, Ph.D in Law, Associate Professor (**Minsk, Belarus**)
Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (**Moscow, Russia**)
Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (**Hamburg, Germany**)
Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor
Karen NERSISYAN, Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor
Hayk SARGSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economic Sciences, Professor
Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (**Rostov-on-Don, Russia**)
Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Associate Professor
Seyran ZAKARYAN, Doctor of Philosophy, Professor
Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (**Olsztyn, Poland**)

Scientific Artsakh, № 2(5), 2020, Yerevan, «ARTSAKH» Publishing House, 2020, 272 pages.

The second (5th) issue of «Scientific Artsakh» journal 2020 comprises the scientific works of approximately 30 prominent and young scientists from Armenia, Artsakh, Belarus, China, Donetsk People's Republic and Russia on the topical issues of social sciences.

Номер рекомендован к публикации редакционным советом журнала «Научный Арцах»

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: Арам СИМОНЯН, директор Института арменоведческих исследований ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: Аветик АРУТЮНЯН, кандидат юридических наук, доцент

Заместитель главного редактора: Теймина МАРУТЯН, кандидат филологических наук, доцент

Члены:

Арцрун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор
Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор
Рузанна АКОПЯН, доктор юридических наук, доцент
Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор
Лена АСРЯН, доктор исторических наук (Таррагона, Испания)
Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент
Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор
Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, доцент
Ирина ГАЮК, кандидат философских наук, доцент (Львов, Украина)
Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
Джюльетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор
Геворг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор
Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, доцент
Марек ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
Сейран ЗАКАРЯН, доктор философских наук, профессор
Гагик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор
Наталья КОВКЕЛЬ, кандидат юридических наук, доцент (Минск, Беларусь)
Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор
Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор
Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор
Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент
Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор
Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор
Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

Научный Арцах, № 2(5), 2020, Ереван, Издательство «АРЦАХ», 2020, 272 страницы.

Во втором (5-ом) номере 2020 г. журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы около 30 выдающихся и молодых ученых из Армении, Арцаха, Беларуси, Донецкой Народной Республики, Китая и России, в которых исследуются актуальные вопросы общественных наук.

Աննա Միկոյան. Չարեհ Որբունու երկերի անձնանունների պոետիկան..... 147
Anna Mikoyan. The Poetics of Proper Names in Z. Vorbouni's Literary Works
Анна Микоян. Поэтика собственных имен в литературных произведениях З. Ворбуни

ԼՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ, JOURNALISM, ЖУРНАЛИСТИКА

Արտյոմ Դերյագին. Հասարակական-քաղաքական հեռուստատեսության լսարանի պահանջմունքների ուսումնասիրությունը Շանթ, Արմենիա և Հ1 հեռուստաալիքներում..... 162
Artyom Deryagin. Research of the Audience Requirements of Public and Political TV on the Example of Most Acknowledged Armenian TV Channels.
Арте́м Де́рягин. Исследование требований аудитории общественно-политического телевидения на примере рейтинговых армянских телеканалов

ԱՐԿԵՍ, ИСКУССТВО, ART

Անի Սարգսյան. Չինական արվեստի աշխարհը կորոնավիրուսային համաճարակի արվեստի համատեքստում..... 173
Ani Margaryan. Chinese Art World in the Context of the Coronavirus Pandemic Art
Ани Маргарян. Китайский мир искусства в контексте искусства пандемии коронавируса

Նաիրա Մելիքյան. Կոնստանտին Օրբելյանի սիմֆոնիան..... 187
Naira Melikyan. Konstantin Orbelian's Symphony
Наира Меликян. Симфония Константина Орбеляна

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ECONOMICS, ЭКОНОМИКА

Մարիամ Ոսկանյան. Աղքատությունը և եկամուտների անհավասարությունը Հայաստանում..... 196
Mariam Voskanyan. Poverty and Inequality of Income in Armenia
Мариам Восканян. Бедность и неравенство доходов в Армении

Ֆլորա Սողոյան. Ինովացիոն քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման ուղիները զարգացող երկրներում (ՀՀ օրինակով)..... 203
Flora Soghoyan. Ways to Increase Innovation Policy Efficiency in Developing Countries (on the Example of RA)
Флора Со́гоян. Пути повышения эффективности инновационной политики в развивающихся странах (на примере РА)

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ, PHILOSOPHY, ФИЛОСОФИЯ

Գևորգ Հակոբյան. Ճանաչման հիմնահարցը գիտական իմացության և իրավունքի ու քաղաքականության ոլորտներում..... 210
Gevorg Hakobyan. The Problem of Recognition in The Sphere of Scientific Knowledge, Law and Politics
Геворг А́копян. Проблема признания в сфере научного знания, права и политики

**ՃԱՆԱԶՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԸ ԳԻՏԱԿԱՆ ԻՍԱՑՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՈՒ ԶԱՂԱԶԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՆԵՐՈՒՄ***

ՀՏԴ 165.5

ԳԵՎՈՐԳ ՀԱԿՈԲՅԱՆ

*Երևանի պետական համալսարանի փիլիսոփայության և հոգեբանության
ֆակուլտետի փիլիսոփայության պատմության, տեսության և
տրամաբանության ամբիոնի ասպիրանտ,
ք.Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
gevorg.hakobyan82@gmail.com*

Հողվածում դիտարկվում և համեմատական վերլուծության է ենթարկվում ճանաչման հիմնախնդիրը մի կողմից՝ գիտական իմացության, մյուս կողմից՝ իրավունքի ու քաղաքականության ոլորտներում: Արձանագրվում են նույնություններ, տարբերություններ և այլ փաստեր: Հեղինակը կիրառել է համեմատության, վերլուծության, համադրության, ընդհանրացման և այլ մեթոդներ: Հողվածում փաստարկվում է, որ ճանաչման՝ որպես քաղաքական ակտի հիմնախնդրին առնչվող խոչընդոտներն առավել կանխատեսելի ու կառավարելի են, քան գիտության ոլորտում հանդիպողները, հակառակ նրան, որ կա չհիմնավորված համոզմունք, որ գիտությունն առավել ռացիոնալ, անկողմանակալությանն ու օբյեկտիվությանը հակված ոլորտ է, քան քաղաքականությունը: Վերլուծության եզրակացություններն առնչակցվում են Արցախի ճանաչման հիմնահարցին: Փաստարկվում է, որ հողվածում վերլուծված ճանաչման գործընթացն անհարկիորեն արգելափակող, սուբյեկտային երեք «ֆոն»-երն էլ գործում են Արցախյան հիմնախնդրի կարգավորման գործընթացում: Դրանք հարուցում են մի շարք դժվարություններ, և գործընթացը մղում փակուղի: Այդ պայմաններում հայկական կողմը ստիպված է իր պայքարի միջոցները փնտրել խոշոր տերությունների շահերի ընդհանրության դաշտում և տեղեկատվական պատերազմի ասպարեզում: Հողվածը եզրափակվում է այն գաղափարի մատնանշումով, որ եթե Մոդեռնի շրջանում հակամարտող կողմերից առավելության էր հասնում տեխնիկական միջոցների տիրապետող կողմը, ապա ներկայում առավելության կարող է հասնել հակամարտության այն կողմը, որն ունի տեղեկատվական, փաստարկման և վերլուծական ոլորտների հմուտ մասնագետներ:

Հիմնաբառեր՝ գիտություն, իրավունք, քաղաքականություն, ֆոն, սուբյեկտ, խոչընդոտ, ճանաչման հիմնախնդիր, ճանաչման գործընթաց:

Վերլուծության նպատակն ու հիմնախնդրի եռլայնը

Արդի միջազգային հարաբերություններում կենտրոնական տեղ ու դեր ունի ճանաչման իրավաքաղաքական ակտը: Վերջինս կարող է հավասարապես վերաբերել ինչպես նորանկախ պետությունը որպես այդպիսին որակելուն, այնպես էլ պատմական

* Հողվածը ներկայացվել է 05.05.2020թ., գրախոսվել՝ 11.05.2020թ., տպագրության ընդունվել՝ 10.07.2020թ.:

ինչ-որ դեպքի եղելությունն ընդունելուն կամ ինչ-որ գործողություններ ու տարածքներ գնահատականի արժանացնելուն և այլն:

Ճանաչումը (ընդունել/մերժելու իմաստով) կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում նաև գիտության մեջ, որում ունի գրեթե նույն նշանակությունը, ինչ իրավաբաղաբականում, այն է՝ հաշվի առնել ինչ-որ իրադրություն, այն որակել, գնահատել, արժեքավորել, արտահայտել վերաբերմունք դրա մասին և այլն: Քանի որ գիտական գործընթացները մեծապես կախված են գիտական հանրույթի կողմից ձեռք բերված արդյունքների ճանաչումից, ուստի դրան վերաբերող հարցերն էլ լուրջ քննարկումների ու բանավեճերի առիթ են դարձել մետագիտական հարթության վրա՝ էպիստեմոլոգիայի ու մեթոդաբանության մեջ:

Սույն վերլուծությամբ ցույց են տրվում գիտական տեսությունների ընդունման (այդ իմաստով՝ նրանց ճանաչման) և իրավաբաղաբական ոլորտներում ճանաչման ակտի որոշ նմանություններ ու տարբերություններ՝ փաստարկելու, որ **իրավաբաղաբական ոլորտում տեղի ունեցող զարգացումները պակաս ըմբռնելի ու կառավարելի չեն, քան գիտական ոլորտում ծավալվող գործընթացները:**

Ճանաչման հիմնախնդրի այսօրինակ վերլուծության անհրաժեշտությունը պայմանավորված է առօրեական ու մասնագիտական շրջանակներում լայն տարածում ունեցող այն համոզմունքով, ըստ որի՝ իրավաբաղաբական գործընթացներն այնքան բարդ ու խճճված են, որ հասու չեն ըմբռնման, ուստի դրանց հետագա զարգացումներն անկանխատեսելի և/կամ անկառավարելի են: Այս ազնուստիկական մտայնությունն իրավաբաղաբական գործողներին կարող է մղել (հանցավոր) անգործության, իսկ գործընթացները հանգեցնել արատավոր շրջապտույտ կատարող, ինքնանպատակ ու ապարդյուն ընթացքի: Խնդիրն ավելի է կարևորվում և դառնում հրատապ, երբ սույն մտայնությունը տեղ է գտնում Արցախի հիմնախնդրի կարգավորման բանակցությունների շրջանակներում: Ուստի կարիք է զգացվում քննադատելու և գնահատելու այդպիսի համոզմունքները:

Ի հակադրություն վերը նկարագրված դրության՝ առօրեական ու մասնագիտական շրջանակներում առկա է խիստ լավատեսական մի մտայնություն, ըստ որի՝ գիտական ոլորտը ռացիոնալ հիմքերի վրա կազմակերպված ու գործառույթի հիմնակարգ է, որում տեղի ունեցող գործընթացները և՛ կանխատեսելի են, և՛ կառավարելի⁴⁶⁷:

Անհերքելի փաստ է, որ գիտությունն արձանագրել է նվաճումներ, բայց, ինչպես կտեսնենք, դրանք բնավ չեն հիմնավորում գիտական ոլորտի բացառիկությանը վերաբերող անհարկի լավատեսական համոզմունքները: Ուստի կարելի է ասել, որ գիտության նկատմամբ չափավոր լավատեսությունն ընդունելի է, իսկ իրավաբաղաբական ոլորտի նկատմամբ առկա իմացաբանական չափազանցեցված հոռետեսությունը՝ ոչ: Սի շարք բարդություններ, որոնք առկա են իրավաբաղաբական գործընթացներն ըմբռնելու հարցում, մատնանշելի են նաև գիտական գործընթացների առումով: Եթե այդ բարդությունների (որոնց կանդիդատնախնդիր ստորև) առկայությունից կարելի է բխեցնել, որ իրավաբաղաբական գործընթացներն իսպառ անըմբռնելի են, ապա նույնը պետք է պնդել նաև գիտության վերաբերմամբ: Իսկ այս դեպքում անհրաժեշտաբար պետք է համաձայնել Ժ. Բորդիարի հետ, ըստ որի՝ այլևս չկա Աստված, որպեսզի տարբերի յուրայիններին, չկա Վերջին դատաստան, որով կեղծը կառանձնացվեր ճշմարտից, իրականը՝ արհեստականորեն հարություն առածից, որովհետև ամեն ինչ արդեն իսկ մեռած և կանխավ, մինչև մեռնելը հարություն առած է: Ներկայումս գոյություն չունեն ո՛չ իրականը, ո՛չ էլ իրականին վերաբերող առասպելն ու նշանները: Առկա

⁴⁶⁷ St'u Kuhn Th., The Function of Dogma in Scientific Research, Scientific Change, Alistair C. Crombie, Ed. (1963), pp. 347-369. © 1963 by Heinemann Educational Books, Ltd. Reprinted by permission of Basic Books, Inc., publishers, P. 302. <http://classes.matthewjbrown.net/teaching-files/hps/kuhn-dogma-revolutions.pdf/>.

օբյեկտիվությունները, վավերականությունները կամ ճշմարտությունները բացառապես երկրորդային են՝ վերարտադրված ու վերամշակված: Այս պայմաններում, երբ իրականությունը վերածվել է հիպերիրականության, սիմուլյակրներն այլևս գոյություն ունեցող օբյեկտների պատկերումները չեն, այլ այնպիսի օբյեկտների, որոնք գոյություն չունեն: Ուստի սիմուլյակրները նշաններ են, որոնք չունեն նշանակվողներ: Սիմուլյակրներն ամենուր են և և ամեն ինչ սիմուլյակր է⁴⁶⁸: Այսինքն՝ իրականացել է Ռ. Բարթի «մարգարեությունը», և մահացել է Յեղիևակը՝ «... ռացիոնալ կարգավորությունը, գիտությունը, օրենքը»⁴⁶⁹: Իսկ ներկայիս բոլոր ինստիտուտները, այդ թվում՝ իրավաբաղաբականներն ու գիտականները, ամեն գնով փորձում են դուրս պրծնել անպատասխանատու և մեռելային իրավիճակից⁴⁷⁰: Յետևաբար ոչ մի իմաստ չունի ինչպես գիտությամբ, այնպես էլ իրավաբաղաբական գործունեությամբ զբաղվելը, ինչպես որ իմաստ չունի հույս կապելն այս ոլորտների և/կամ դրանց գործորդների հետ:

Գիտական գործընթացներն իրավաբաղաբական գործընթացներից առավել ըմբռնելի ու կանխատեսելի լինել/չլինելու հանգամանքի պարզաբանումը ցույց կտա, որ իրավաբաղաբական գործընթացների ճանաչողության հարցում առկա ազնուստիկական հայացքներն անհիմն են: Այս պարզաբանումը կարող է իրականացվել գիտության մեջ նոր արդյունքների ընդունման, դրանք որպես գիտական ճանաչելու և միջազգային հարաբերություններում ճանաչման՝ որպես իրավաբաղաբական ակտի համեմատելու միջոցով:

Գիտական գործընթացների առավել ըմբռնելի լինելու տեսակետի սխալ հիմքերը

Ի տարբերություն իրավաբաղաբական ճանաչման ակտի՝ գիտական ճանաչման գործընթացն առավել ըմբռնելի լինելու մտայնության օգտին կարող են խոսել հետևյալ փաստերն ու դրանց վերաբերյալ կարծիքները: Գիտության մեջ նոր օրենքների, տեսությունների, հայեցակարգերի ընդունման (այլ կերպ՝ դրանց ճանաչման) հիմնահարցը համակողմանի քննության է ենթարկվել և՛ անցյալում, և՛ ներկայում՝ ոչ միայն մեթոդաբան-էպիստեմոլոգների, այլև մասնավոր գիտակարգերի ներկայացուցիչների կողմից: Պայմանավորված այս քննարկումների և ուսումնասիրությունների ընթացքներով ու արդյունքներով՝ ձևավորվել են համապատասխան ինստիտուտներ, որոնց շրջանակներում հստակ կարգավորվում ուն կառավարվում է գիտականի կողմից իրագործված հետազոտության՝ որպես գիտության մեջ ընդունելի (մերժելի) արդյունքի ճանաչմանը վերաբերող հարցերի ամբողջությունը: Դրա համանմանությամբ իրավաբաղաբական հարաբերություններում ճանաչման ակտի հիմնահարցը նույնպես ենթարկվել է լուրջ քննարկումների և ուսումնասիրությունների, առկա են բազմաթիվ ու բազմապիսի ինստիտուտներ, սակայն ճանաչման ո՛չ գործընթացը, ո՛չ էլ կայացումը (միտումնավոր և/կամ պատահականորեն) հստակ կանոնակարգման չեն ենթարկվել: Ներկայումս գոյություն չունի միջազգային ճանաչման չափանիշներն ամրագրող իրավական մի փաստաթուղթ, որի վրա հիմնվելով հնարավոր լինել իրավաբաղաբական գնահատականի արժանացնել լեզալ ու լեզուիմ ինքնիշխանության հավակնող գործորդներին: Ընդհակառակը, հանրահայտ փաստ է, որ անհասկանալի ու անորոշ հիմունքներով որոշ ժողովուրդների թույլ է տրվում իրացնել ինքնորոշման ակտ, իսկ որոշներին նույն՝ անհասկանալի ու անորոշ հիմունքներով մերժվում:

Եթե գիտական իմացության արդյունքների ճանաչման (գիտության մեջ դրանց ընդունման, ներառման) շրջանակներում միշտ մատնանշվում է, թե ինչպիսի հիմքեր ունի

⁴⁶⁸ Տե՛ս **Бодрийяр Ж.**, Симулякры и симуляция, Тула, Текст, 2013, С. 23-32.

⁴⁶⁹ **Барт Р.**, Смерть автора, Избранные работы: Семиотика: Поэтика, М.: Прогресс, 1989, С. 389.

⁴⁷⁰ Տե՛ս **Бодрийяр Ж.**, Симулякры и симуляция, Тула, Текст, 2013, С. 41.

տվյալ ճանաչումը, ապա իրավաբաղաբականի դեպքում գրեթե միշտ լուրջության կամ անորոշության են մատնվում ճանաչման բովանդակային կողմերը (հիմքերը, պատճառները, չափանիշները): Իրավաբաղաբական ճանաչման ձևը (de jure, de facto, ad hoc) միշտ կախված է ճանաչողի կամքից ու քաղաբական իրադրությունից: Վերջինս կարող է իրականացնել ճանաչման ակտ, կարող է նաև չիրականացնել այդ ակտը: Կախված քաղաբական և այլ իրադրություններից՝ իրավաբաղաբական գործորը կարող է հայտարարություն տարածել ճանաչման ակտի վերաբերյալ, սակայն կարող է նաև իսպառ չանդրադառնալ ինչպես ճանաչման ակտի իրագործմանը, այնպես էլ դրա մերժմանը:

Միջազգային իրավունքի մի շարք տեսաբաններ պետականության ճանաչման չափանիշներն արդի աշխարհում կապում են ՄԱԿ-ին անդամակցելու պրակտիկայի հետ, որի դեպքում ճանաչումը կարող է ընդունել և՛ խմբային, և՛ միանձնյա քաղաբական ակտի ձև, ուստի այստեղ չկա ոչ մի նույնաձևություն, և առկա պրակտիկայից ոչ մի հստակ եզրակացություն անել հնարավոր չէ: Մասնագետները, ընդհանրացնելով ճանաչման ակտի տարբեր գործընթացները, եզրակացնում են, որ հիմնական չափանիշների շարքին են պատկանում քաղաբական ռեալ իշխանության լեգիտիմ կազմակերպվածությունը, մարդու և քաղաբացու հիմնարար իրավունքների նկատմամբ հարգանքի առկայությունը, հակամարտությունների լուծման խաղաղ ճանապարհի նախընտրությունը, տնտեսական ինքնուրույնությունը, միջազգային հարաբերություններ հաստատելու ունակությունը և այլն: Սակայն այս և այլ չափանիշների իմաստները խիստ անորոշ են, և համապատասխան գրականության ու գործնական քննարկի բանաձևումներում առկա չէ ինչ-որ օրինաչափություն: Ի տարբերություն սրա՝ գիտության մեջ նոր արդյունքների ճանաչմանը վերաբերող բոլոր չափանիշները համակողմանի քննարկվում են, սահմանվում են դրանց նշանակությունները, որոշարկվում հասկացությունները և այլն: Այսինքն՝ գիտական ոլորտում առկա է առնվազն հարաբերական համաձայնություն ընդհանուր հասկացությունների, հայեցակետերի, հայեցակարգերի և այլ բանաձևումների վերաբերյալ:

Քաղաբական ճանաչման դեստինատորի վերացումից հետո վերանում է պետության ճանաչման խնդիրը⁴⁷¹: Լավագույն դեպքում իրողությունն արձանագրվում է պատմագիտական գրականության մեջ, որին կրկին անդրադառնում են ընտրողաբար՝ կախված հարցի վերաբարծարծման նպատակից: Ի տարբերություն սրա՝ գիտության մեջ, վերապահորեն ասած, չկա «վերացած» խնդիր. գիտական հիմնախնդիրները երբեք չեն վերանում: Դրանք լուծվում ու փակվում են միայն ժամանակավորապես և, պայմանավորված նոր հայտնագործություններով, կրկին ներբերվում են գիտական խոսույթ: Նույնիսկ այնպիսի խնդիրներ, որոնք համարվում են ակնհայտորեն լուծված, երբեմն-երբեմն վերաբացվում են և արմատապես վերանայվում: Այսինքն՝ չի կարող լինել գիտական նախկին մի հիմնախնդիր, որն իսպառ դուրս մնա գիտական խոսույթից:

Այսպիսով, ինչպես վերն էլ արձանագրվեց, առաջին հայացքից գիտության մեջ ճանաչման հիմնահարցը ճշգրտության ու պարզության առումներով մեծ առավելություններ ունի իրավաբաղաբականից: Սակայն այդպիսի պնդումն իրականում միակողմանի է: Կան մի շարք դժվարահղաթահարելի խնդիրներ, որոնք առկա են և՛ իրավաբաղաբական ճանաչման, և՛ գիտական ճանաչման դեպքերում, բայց դրանք, ի տարբերություն իրավաբաղաբականի, գիտականի դեպքում շատ ավելի բարդ են:

⁴⁷¹ Իրավաբաղաբական ճանաչման հիմնախնդրի վերաբերյալ այս և այլ մանրամասներ, տե՛ս Александровна X. E., Формы и критерии признания государств, Пробелы в российском законодательстве, 3/2012, Cyberleninka, С. 219-222, <https://cyberleninka.ru/article/v/formy-i-kriterii-priznaniya-gosudarstv/>:

Գիտական գործընթացների արտագիտական և իռացիոնալ բնույթը

Սկսած նոր ժամանակներից՝ փիլիսոփայական միտքն առավելապես կենտրոնացավ իմացաբանական, մեթոդաբանական, էպիստեմոլոգիական հիմնահարցերի վրա: Այդ հիմնահարցերը քննարկվել ու քննարկվում են և այսօր էլ շարունակում են մնալ փիլիսոփայական մտքի կենտրոնում: Գիտելիքի ճշմարտության, օբյեկտիվության, անհակասականության և նմանատիպ այլ չափանիշների հիմնահարցերն առավել ինտենսիվորեն սկսեցին քննարկվել արդեն մեր ժամանակներում, որովհետև գիտական հայտնագործությունները, տեխնիկայի ու տեխնոլոգիայի նվաճումները նոր մարտահրավերներ նետեցին մարդկությանը: Իսկ սուբյեկտիվիզմը, սկեպտիցիզմն ու ագնոստիցիզմը սկսեցին առավել հիմնավոր հարձակումներ իրականացնել ինչպես գիտության, այնպես էլ հոգևոր մշակույթի բոլոր ոլորտների նկատմամբ: Ուստի բոլոր ոլորտների՝ լավատեսական կողմնորոշում ունեցող մտավորական գործիչները, այդ թվում՝ փիլիսոփաները փորձեցին ու ներկայումս էլ փորձում են դիմագրավել այդ մարտահրավերներին:

Գիտական ճանաչման մի շարք չափանիշներ (օբյեկտիվություն, անկողմնակալություն, ճշմարտություն և այլն) «արդարացնելու» նպատակով Կ. Փոփերը զարգացրեց մի հայեցակետ, ըստ որի՝ գոյություն ունեն երեք «աշխարհներ»: առաջինը ֆիզիկական օբյեկտների աշխարհն է, երկրորդը մտայնության, մտածողության աշխարհն է, իսկ երրորդը մտքի օբյեկտիվ բովանդակության, մասնավորապես՝ գիտական և պոետիկ մտքերի ու արվեստի գործերի ինքնուրույն աշխարհն է: Ըստ փիլիսոփայի՝ այս երրորդ աշխարհի բովանդակությունը խիստ յուրահատուկ է. այն գիտելիք է՝ առանց ճանաչող սուբյեկտի: Յեղիևակը պնդում է, որ այդ երրորդ աշխարհի բովանդակությունը (հայեցակարգեր, տեսություններ, փաստարկներ և այլն) շատ նման է պլատոնյան էյդոսներին և հեգելյան համաշխարհային ոգուն, որն անտարբեր է իմացության սուբյեկտի նկատմամբ: Յեղիևակը գտնում է նաև, որ չնայած երրորդ աշխարհը ստեղծում է մարդը, սակայն միևնույն է, այն ինքնուրույն է, որովհետև ստեղծում և ի հայտ է բերում այնպիսի նորույթներ, ինչպիսիք մարդը չի հեղինակել: Դրանք ազդում են երկրորդ և նույնիսկ առաջին աշխարհների վրա⁴⁷²:

Այս նկարագրությունից երևում է, որ Փոփերը, գիտնականների համայնքը հայտարարելով անդեմ, ջանում է հող նախապատրաստել օբյեկտիվության համար: Սակայն ինչպես փաստարկում է պրոֆեսոր Յ. Ա. Գևորգյանը, դա Փոփերին չի հաջողվում, որովհետև իմացության օբյեկտը, ինքնին վերցրած, ինտիմներից գերծ է: Օբյեկտային ինտիմները, որոնց արմատներն իրականում սուբյեկտի մեջ են, ստեղծվում են հենց սուբյեկտի գործունեության ընթացքում ու արդյունքում: Ուստի անկախ բովանդակությունից՝ «... անհեթեթ է խոսել իրականությունից դեպի մարդկային գիտակցություն չմիջնորդավորված և ուղղակի ձևով պարզ «փոխանցման» մասին»⁴⁷³: Այսինքն՝ գիտելիքի չափանիշների հիմնահարցը հնարավոր չէ լուծել՝ գիտնականների համայնքն անդեմ հայտարարելու միջոցով:

Ի հակադրություն Փոփերի՝ Թոմաս Կունը ոչ միայն արձանագրեց սուբյեկտիվության անխուսափելիությունը, այլև «լեգիտիմացրեց» այն՝ բացատրելու գիտական հեղափոխությունների կառուցվածքը: Ըստ Կունի՝ յուրաքանչյուր գիտության գիտակարգային մատրիցան՝ հարացույցը, որի շրջանակներում գործառնում է «նորմալ գիտությունը», բաղկացած է մի շարք տարրերից: Կունը հանգամանորեն անդրադառնում

⁴⁷² Տե՛ս **Popper R.K.**, Objective Knowledge, An Evolutionary Approach, Oxford, Clarendon Press, 1994, P. 06-119.

⁴⁷³ **Геворкян Г.**, К вопросу о признании в нуке утверждений и теорий, Философия. Наука. Культура., Ер., Гитутюн, С. 68.

Է դրանցից չորսին՝ «Նշանային ընդհանրականներին», «մետաֆիզիկական հարացույցին», «արժեքին» և «նմուշին»:

«Նշանային ընդհանրականներին» արտահայտվում են նշանների միջոցով և ընդունելությունն գտնում գիտնականների համայնքում: Գիտնականները սրանց օգնությամբ կառուցում են հասկացության հարաբերություններ, որոշարկում սիմվոլները և դրանք կիրառում որպես օբյեկտներ: Գիտակարգային (դիսցիպլինար) մատրիցայի երկրորդ տարրը «մետաֆիզիկական հարացույցն է կամ հարացույցի մետաֆիզիկական մասերը», որոնք պայմանավորում են գիտնականների գոյաբանական նախընտրությունները հայեցակարգային մոդելի վերաբերյալ: Երրորդ տարն «արժեքն» է, որի էությունից է կախված, թե ինչ վերաբերմունք ունի գիտնականների տվյալ համայնքը գիտության, վերջինիս նպատակների, արդյունքների վերաբերյալ: Իսկ չորրորդ՝ ամենաեական տարրը «նմուշն» է, որովհետև ըստ ամենայնի սրանից է մեկնարկում և սրան է հանգում գիտնականների տվյալ համայնքի մասնագիտական գործունեությունը⁴⁷⁴:

Ինչպես տեսանք, ըստ Թ. Կունի՝ գիտությունը միշտ շրջապատված է արտագիտական մի շարք իրողություններով, որոնք ուղեկցում են գիտական տեսությանը: Այդ արտագիտական իրողությունները կարող են լինել ռացիոնալ ու իռացիոնալ, գիտակցական ու անգիտակցական, հայեցողական և այլն: Սրանց ցանկացած համադրական ամբողջն իր հերթին խմբային մակարդակում միշտ ինչ-որ մշակույթի և/կամ ենթամշակույթի ազդեցության տակ է, այդ թվում՝ մոդայի: Իսկ անձի մակարդակում այս ամենից զատ առկա են նաև խառնվածքի, բնավորության, դաստիարակության, ներ-անմիջական միջավայրի գործոնները և այլն: Հասկանալի է, որ Թ. Կունի այս տեսության բոլոր դրույթներն էլ կարելի է դնել հարցականի տակ, բայց որ գիտության ընթացքը հսկայական ազդեցություններ է կրում արտագիտական (կամ նույնիսկ հակագիտական) երևույթներից, ամեն կասկածից վեր է:

Գիտության վրա ունեցած արտագիտական և իռացիոնալ երևույթներին վերաբերող էպիստեմոլոգիական խոսույթն իր լրմանը հասցրեց Պ. Ֆայերաբենդը, որն իր հիմնադրած մեթոդական անարխիզմի շրջանակներում գիտությունը լիովին հավասարեցրեց դիցաբանությանը, կրոնին, մարմնավաճառությանը, ձեռներցությանը և մարդկային գործունեության այլ ընդունելի կամ անընդունելի ձևերին: Ֆայերաբենդը հստակ ցույց տվեց արտագիտական, մասնավորապես քաղաքական ուղղակի և անուղղակի ահռելի ազդեցությունները, որոնք կրել ու կրում է գիտությունը: Մեթոդական անարխիզմի հիմնադիրը, ի թիվս այլնի, փաստարկում է նաև, որ կրոնը և/կամ միջը, հարաբերած գիտությանը, ոչ մի պակասություն չունեն: Իսկ որոշ հարցերում վերջիններս ավելի մեծ բարձունքներ են նվաճել, քան գիտությունը՝ չնայած գիտության մեծ, բայց անհիմն հեղինակության⁴⁷⁵:

Կատարված նկարագրությունները լիովին պարզորոշում են, որ գիտական գործընթացները ոչ միայն լիովին ռացիոնալ ու ճանաչելի չեն, այլև շատ հաճախ ուղղորդվում են հենց իռացիոնալ խթանիչներից:

Վերադառնալով իմացության արդյունքների՝ գիտության մեջ ընդունելու, դրանք որպես գիտական ճանաչելու գործընթացին՝ նշենք, որ, ի թիվս այլոց, հիմնախնդիրը բազմակողմանիորեն քննել ու իր հարաբերական լրմանն է հասցրել պրոֆեսոր Հ. Գևորգյանը: Պրոֆեսորը, ընդհանրացնելով դրան առնչվող մի շարք էական գաղափարներ, պնդում է, որ ճանաչողության օբյեկտը չի կարող պարունակել խնդիրներ, եթե այն հարաբերված չէ ճանաչողության սուբյեկտին: Ըստ հեղինակի՝ գիտությունը ոչ միայն անդարձարժ է, այլև՝ ստեղծագործություն: Գիտությունն իր խնդիրների և դրանց ստեղծման մասնակիցն է: Ուստի գիտելիքի (օրենք, տեսություն, հայեցակարգ և այլն)

⁴⁷⁴ Տե՛ս Կун Т., Структура Научных Революций, М., Прогресс, 1977, С. 237-244.

⁴⁷⁵ Տե՛ս Фейерабэнд П., Против метода. Очерк анархистской теории познания, М., Аст Москва, Хранитель, 2007, С. 24-26.

ճանաչման համար էական են ոչ միայն դրա տրամաբանական ու փորձնական հիմնավորվածությունը, հավանականությունն ու օբյեկտիվությունը, այլև գործնական արդարացվածությունը, նպատակն ու գործառնությունը: Այս ամենից բացի, առկա է նաև բացառապես սուբյեկտիվ ներհատուկ՝ անձնային-սուբյեկտային հարաբերականություն, այսինքն՝ մեկից ավել անհատներ միևնույն փաստարկին կարող են վերագրել համոզական տարբեր գործություններ: Այս իրողությանը, որը Դ. Պոյան անվանում է «մարդու ֆոն», պրոֆեսոր Յ. Գևորգյանը հավելում է ևս մեկը՝ ժամանակաշրջանի «ֆոն»-ը, որոնք ապացուցողականության հետ կազմում են ճանաչման հիմնախնդրի երեք հիմնարար գործոնները: Այս ամենը խիստ դժվարացնում է ճանաչման իրացումը, և եթե ինչ-որ գաղափար, այնուամենայնիվ, ճանաչվում է, ապա նշանակում է, որ ճանաչողության սուբյեկտը դրան լուրջ է վերաբերվում: Այն ենթակա է ուսումնասիրման և հետազայում հերքման կամ հաստատման⁴⁷⁶: Այսինքն՝ գիտության մեջ նոր արդյունքների ճանաչումը գերծ չէ այն բոլոր արտագիտական և իռացիոնալ խնդիրներից, որոնք առկա են մարդկային կենսագործունեության այլ ոլորտներում:

Վերը նկարագրված խնդիրների դժվարահղթահարելի կամ անհաղթահարելի լինելը էպիստեմոլոգիայի համար սովորական խոսույթ է, սակայն փաստն այն է, որ գիտությունը կարիք է զգում, որպեսզի այս ամենը ժամանակ առ ժամանակ ի ցույց դրվի և ապացուցվի (կամ հերքվի): Գոյություն ունի տարածված անհիմն համոզումներ, իբր անհարկի մերժողականությունը, քարացած մտայնությունները, հեղինակությունների առաջ ընկրկելը դուրս են գիտության շրջանակներից: Այս համոզումները տիրապետող է ոչ միայն գիտությունից դուրս գտնվող «գիտության երկրպագուների», այլև հենց գիտնականների շրջանում, որոնք շատ հաճախ համոզված են, որ իրենք գերծ են նախապաշարումներից և լիովին անաչառ կերպով հետամտում են ճշմարտությանը: Սակայն ինչպես պնդում է Թ. Կունը, «կան մի շարք վկայություններ», որոնք փաստում են ճիշտ հակառակը: Գիտնականը մինչև իր հետազոտությունը սկսելը գիտի, թե ինչ արդյունք պետք է ունենա: Եթե ակնկալած արդյունքը շուտով ի հայտ է գալիս, ապա լավ է, իսկ եթե ոչ, ապա նա այնքան է պայքարում սարքավորումների ու հավասարումների դեմ, մինչև ստացվի կանխատեսված նմուշը: Սրա պատճառն այն է, որ ինչ-որ բան պետք է գիտնականին ասի, թե նա որտեղ և ինչ փնտրի: Գիտության այսպիսին լինելը Թ. Կունը բացատրում է ավանդույթների պահպանման, կրթության կազմակերպման և այլ նմանատիպ արտագիտական գործոններով՝ փաստարկելով, որ գիտությունը դոգմատիկ է⁴⁷⁷:

Այսպիսով, ինչպես ակնհայտորեն երևում է, գիտության կազմակերպումն ու հնարավոր զարգացումները մեծապես պայմանավորված են արտագիտական և իռացիոնալ գործոններով: Սակայն այս պարագայում հարցն այն չէ, թե ինչպիսի արտագիտական կամ հակագիտական տարրեր են մասնակցում գիտության զարգացման ընթացքին, այլ այն, որ **գիտությունը կա՛մ չգիտի իր այդպիսի բաղկացուցիչների մասին, կա՛մ գիտի, բայց ձևացնում է, թե դրանք չկան:**

Միջանկյալ եզրակացություններ

Առաջին մոտեցմամբ կարելի է ենթադրել, որ քաղաքական ճանաչման հիմնախնդիրը թերևս լինի ավելի խնդրահարույց, քան գիտականը, որովհետև բացի վերը նշված խնդիրներից, իրավաբանական ճանաչումը բախվում է նաև իրեն հատուկ բարդությունների, որոնք չկան գիտական ճանաչման դեպքում: Սակայն այդպես չէ:

⁴⁷⁶ Տե՛ս Գեւորգյան Գ., К вопросу о признании в нуке утверждений и теорий, Философия. Наука. Культура., Ер., Гитутюн, С. 79-88.

⁴⁷⁷ Տե՛ս Kuhn Th., The Function of Dogma in Scientific Research, Scientific Change, Alistair C. Crombie, Ed. (1963), pp. 347-369. © 1963 by Heinemann Educational Books, Ltd. Reprinted by permission of Basic Books, Inc., publishers, էջ 301-310, e <http://classes.matthewjbrown.net/teaching-files/hps/kuhn-dogma-revolutions.pdf/>.

Իրավաբաղաբական հարաբերության սուբյեկտը գլխավորապես առաջնորդվում է շահով և, ի տարբերություն գիտական ճանաչողության սուբյեկտի, կարիք չունի բողոքելու իր շահադիտական նպատակները, եթե հնարավոր բողոքումը տեղի չի ունենում մարտավարական նկատառումներով: Սեփական շահին հետամուտ լինելը լիովին լեգիտիմ իրողություն է իրավաբաղաբական շրջանակներում, որը հիմնավորվում է ինչպես գործնական, այնպես էլ տեսական-հիմնարար խոսույթների մակարդակներում⁴⁷⁸: Իսկ սա նշանակում է, որ իրավաբաղաբական գործընթացները, մասնավորապես ճանաչման ակտի իրականացումը, լիովին կախված է վերը հիշատակված սուբյեկտային ֆոներից: Եվ այս հանգամանքը ո՛չ գաղտնիք է, ո՛չ էլ նորություն: Այսպիսով՝ վերը կատարված համեմատությունից կարելի է եզրակացնել.

ա) միևնույն արգելակիչներն առկա են և՛ գիտության մեջ նոր արդյունքների ճանաչման, և՛ իրավաբաղաբական ճանաչման ոլորտներում, սակայն իրավաբաղաբական խոսույթը «գիտի» դրանց մասին, իսկ գիտականը՝ ոչ,

բ) գիտնականների հանրությունը՝ իմացության սուբյեկտը (ճանաչողը), անդեմ է, հետևաբար զերծ է պատասխանատվությունից, իսկ քաղաբական ճանաչման սուբյեկտը լիովին դիմավորված է (պետություն, կազմակերպություն և այլն), ուստի՝ պատասխանատու: Քաղաբական սուբյեկտը պատասխանատու է ոչ միայն ճանաչման (դրական հայտարարության) համար, այլ նաև լռություն պահպանելու դեպքում,

գ) քանի որ գոյություն ունեն վնասակար այնպիսի երևույթներ, որոնք առկա են և՛ գիտության, և՛ իրավաբաղաբական ոլորտներում, ապա գիտության շրջանակներում քննարկված ու պարզաբանված այդ երևույթները կարելի է արտարկել նաև իրավաբաղաբական գործընթացների վրա: Այս դեպքում խոսքը վերաբերում է գիտական ճանաչման ակտն անհարկիորեն խաթարող ֆոներին, որոնց եույթունները բավականաչափ պարզաբանված են, որպեսզի հնարավոր լինի վերջիններիս քննարկումը իրավաբաղաբական ճանաչման համատեքստում:

Ճանաչումը խաթարող սուբյեկտային ֆոները Արցախյան հիմնախնդրում

Ինչպես տեսանք, իրավաբաղաբական գործընթացներն ըմբռնելու և կանխատեսելու առումով գտնվում են հարաբերականորեն ավելի բարենպաստ պայմաններում, քան գիտական գործընթացները, ուստի ասվածն առնչելով Արցախյան հիմնախնդրին՝ կարելի է ասել, որ Արցախի միջազգային ճանաչման խոսույթը սկզբունքորեն հնարավոր է վերլուծել ու ըմբռնել: Այս հնարավոր ըմբռնումից էլ կարող են մեկնարկել խելամիտ կանխատեսումներ, և որ ամենակարևորն է՝ ուղղորդիչ միջամտություններ:

Արցախի հիմնահարցի կարգավորման գործընթացում հայկական կողմը բախվում է մի շարք խնդիրների, որոնցից առաջնայինը, թերևս, հայկական ներքին անհամաձայնություններն են (տեսաբաններ-գործորդներ, զիջումների հակվածներ-պահանջատերեր և այլք): Այս խիստ կարևոր ու ծավալուն խնդիրը կարոտ է հատուկ ուսումնասիրությունների և ամենաբարձր մակարդակի լուծումների, որին այստեղ չենք անդրադառնում: Իսկ արտաքին քաղաբականության էական հարցն այն է, թե ի՞նչն է խանգարում միջազգային հանրությանը (որը հարատուրեն շեշտադրում է համամարդկային արժեքները)՝ իրականացնելու արդարության մեկ մասնավոր ակտ, այն է՝ ճանաչել ու սատարել Արցախի ժողովրդի ազատ ինքնորոշման իրավունքը: Այլ կերպ ասած՝ սուբյեկտային ո՞ր ֆոնին են բախվում հայկական դիվանագիտական գործիչները Արցախյան հիմնահարցի շրջանակներում՝ ապացուցողական, մարդու, թե՛ ժամանակաշրջանի:

⁴⁷⁸ Տե՛ս, օրինակ, **Аристотель**, Политика, Сочинения в четырех томах. Том 4, М., 1984, С. 376.

Հայկական գործորդները նախևառաջ բախվում են ապացուցողական ֆոնին: Ինչպես արդեն ասվեց, հայկական կողմն ունի ներքին հակասություններ և Արցախյան հիմնահարցի վերաբերյալ, այն է՝ նպատակի, միջոցների, գործիքների և այլ նմանատիպ եական հարցերի շուրջ չունի մեկ միասնական հայեցակարգ: Ուստի այս պայմաններում ոչ միայն ծագում է այն հարցը, թե ինչպե՞ս և ու՞մ ապացուցել, այլև՝ ի՞նչ ապացուցել: Խնդրով զբաղվող առանձին մտավորականներ, հոգուտ հայկական կողմի, ջանք ու եռանդ չեն խնայում՝ բացահայտելու և կառուցարկելու անկասելի փաստարկներ ու հակափաստարկներ, որոնք պետք է ներկայացվեն և՛ պաշտոնական Բաթլին, և՛ համաշխարհային հանրությանը (ի դեմս, ասենք, Մինսկի խմբի համանախագահների): Մտավորականությունը հարատևորեն մատնացույց է անում այն հզոր փաստարկները, որոնք կարող են լուրջ հակահարվածներ հասցնել թուրքամետ բանախոսներին, իսկ հայկական քաղաքական գործիչները անհասկանալի պատճառներով ականջալուր չեն լինում անշահախնդիր ու սրտացավ այդ մտածողներին: Նրանք կարծես շարունակաբար կատարում են կառավարման դասական սխալը՝ մտածելով, թե գոյություն ունի միայն երկու կարծիք. մեկն իրենցն է, մյուսը՝ անմտություն:

Նկարագրվածը ներքին խնդիրների միայն մի չնչին մասն է արտացոլում, սակայն այս քննարկումը շարունակելու ո՛չ հնարավորություն կա, ո՛չ էլ առավել ևս կարիք, որովհետև այս մասին շատ լավ գիտեն և՛ տեսաբանները, և՛ պատասխանատու գործիչները:

Հայկական կողմը բախվում է նաև մարդու ֆոնին առնվազն մի քանի առումներով: Առաջինը թուրքերի զուտ նվաճողական և կովկասյան թաթարների հայատյաց մտայնությունն է, որի իրացման գործում գործուն մասնակցություն են ունեցել Արևելյան Անդրկովկասում իշխանություն ունեցած բոլոր գործորդները՝ ցարական ու բոլշևիկյան Ռուսաստանները (ցարականը՝ առաջին հերթին), գերմանական, անգլիական և այլ ուժեր: Մյուսը համաշխարհային հանրության անտեղյակությունն է, որը հայ-թուրքական կոնֆլիկտում, չունենալով ուղղակի շահ, հավանաբար կցուցաբերեր անկողմանակալ ու մարդասիրական մոտեցումներ, եթե տեղյակ լիներ կոնֆլիկտի իսկությանը: Այս առումով տիպիկ է Կ. Փոփերի այն պնդումը, որ «... չարության դեմ պայքարելն առավել դժվար է, քան չափավոր հիմարության, որովհետև բարի մարդը, ով շատ խելամիտ չէ, հաճախ շահագրգիռ է սովորելու»⁴⁷⁹: Եթե փոփերյան այս ասույթի «չարություն» և «հիմարություն» բառերը փոխարինենք իմաստով դրանց շատ մոտ «ծավալապաշտական բռնատիրություն» և «տեղեկացվածություն» բառերով, ապա կստացվի ներկա իրականության ճշգրիտ պատկերը, որովհետև հայկական դիվանագիտական գործորդները բախվում են թուրք-թաթարական ծավալապաշտական ու հափշտակիչ քաղաքականության և համաշխարհային (հավանական) անկողմանակալ հանրության անտեղյակությանը: Լայն հանրության անտեղյակության («հիմարության») բուն մեղավորը ո՛չ թուրք-ադրբեջանական հզոր քարոզչամեքենան է, ո՛չ էլ այդ մեքենայի արտադրանքն անքննադատաբար կլանող հանրույթը: Այդ իրադրության ստեղծման իրական մեղավորը հայկական կողմն է, որը տեղեկատվական պատերազմում վաղուց ի վեր մատնված է հանցավոր անգործության: Ինչպես Աղդամի (անթույլատրելիորեն հայտնի է՝ Խոջալուի) դեպքերի կապակցությամբ, այնպես էլ մի շարք հարցերում հայկական գործիչները դրսևորում են պարզամտության հասնող լավատեսություն՝ «... մտածելով, թե «ինչ ուզում են՝ թող ադրբեջանցիները ասեն, միևնույնն է՝ ճշմարտությունը մեր կողմն է»»⁴⁸⁰: Մինչդեռ անվիճելի է այն փաստը, որ ներկայումս բոլոր տիպի պարտություններին նախորդում է տեղեկատվականը:

⁴⁷⁹ Popper K., Conjectures and Refutations, The Growth of Scientific Knowledge, Manufactured in the United States of America, 1962, P. 365-366.

⁴⁸⁰ Մանասյան Ա., Ղևոնդյան Ա., Լեռնային Ղարաբաղ. ինչպես է դա եղել..., Ե., Հանրային կապերի և տեղեկատվության կենտրոն, 2011, էջ 146:

Իսկ ինչ վերաբերում է հենց բուն թուրք-թաթարական վարքածին, ապա այստեղ ո՛չ փաստարկման, ո՛չ էլ պատմական դեպքերը հիշատակելու կարիք չկա: Ծավալապաշտությունը, ցեղասպանություններն ու հափշտակությունները թուրքական դասական քաղաքականության անկապտելի մասն են, որոնց գործադրմամբ էլ 1918թ.-ին ստեղծվեց «Ադրբեջանի Դեմոկրատական Հանրապետություն» կոչված քաղաքական նորագոյացությունը: Սա «... Թուրքիայի կողմից իր սահմաններից դուրս բնիկ ժողովրդի ցեղասպանության ճանապարհով թուրքական նոր պետություն հիմնելու առաջին փորձն էր, որը նախորդել է միջազգային հանրության կողմից մինչ օրս ճանաչում չստացած Հյուսիսային Կիպրոսի Թուրքական Հանրապետության ստեղծմանը»⁴⁸¹: Իսկ պաշտոնական Բաքուն, թունավորված լինելով պանթուրքիզմի գաղափարներով⁴⁸² և կովկասյան թաթարների ինքնության գիտակցությունը կառուցած լինելով հայատյացության վրա⁴⁸³, շարունակում է հայկական կողմին տարածքային և այլ անհեթեթ պահանջներ ներկայացնել: Այսինքն՝ այս վերջին առումով հայկական արտաքին դիվանագիտությունը բախվում է պաշտոնական Բաքվի հափշտակիչ ու ցեղասպան քաղաքական կեցութաձևին և, այսպես կոչված, Ադրբեջանի Հանրապետության շարքային քաղաքացի՝ նախկին կովկասյան թաթարի տգիտության հետ: Մի մարտնչող տգիտություն, որը թերևս երբեք էլ թույլ չի տա, որ կողող գիտակցի, թե ինքը ոչ թե թուրք է, այլ հավանաբար պարսիկ, իսկ հայերի դեմ իրեն թշնամացրել են ցարական ու թուրքական գործակալները⁴⁸⁴:

Վերջապես հայկական կողմը բախվում է ժամանակաշրջանի ֆոնին, որը, կարելի է ասել, որոշիչ դեր ունի Արցախյան հիմնախնդրի կարգավորման հարցում: Չնայած բոլոր ժամանակաշրջաններն էլ միմյանցից տարբեր են, սակայն արդի ժամանակներն ունեն մի շարք յուրահատկություններ, որոնք ներկա ու անցյալ ժամանակաշրջանների տարբերությունները ահռելիորեն մեծացնում են: Ներկայումս խոսվում է հետխորհրդային, տեղեկատվական, գլոբալացման, պոստմոդեռնի և սոցիալական այնպիսի ժամանակաշրջանների մասին, որոնք իրենց նախադեպը չունեն և չեն էլ կարող ունենալ: Ուստի այս հանգամանքները կրկին պարտադրում են, որպեսզի իրավաքաղաքական գործողները քաջատեղյակ լինեն մասնագիտական ուսումնասիրություններին և ամենայն լրջությամբ հաշվի նստեն դրանց հետ: Մի հրամայական, որի իրացումը լայն տարածում ունի առաջադեմ աշխարհում և, իհարկե, թուրք-ադրբեջանական ճամբարի որոշ շրջանակներում: Սրանք բավական լավ են յուրացրել արևմտյան քաղաքական տեխնիկա-տեխնոլոգիաները և հաջողությամբ կիրառում են ինչպես հայկական, այնպես էլ հենց արևմտյան կողմերի դեմ: Ներկայումս թուրք-ադրբեջանամետ գործողները «... Ֆրանսիային, Մեծ Բրիտանիային, ԱՄՆ-ին, Ռուսաստանին և այլ պետություններին վախեցնում են՝ սպառնալով Կորսիկայի, Բասկերի Երկրի, Շոտլանդիայի և Նոյնիսկ

⁴⁸¹ **Մանայան Ա.**, Ադրբեջան-Արցախ հարյուրամյա հակամարտության փոխակերպումները իրադարձային հենքի և իրավաքաղաքական արդյունքների դիտակետից // Բանբեր ԵՊՀ, Միջազգային հարաբերություններ, քաղաքագիտություն մատենաշար, 2018, թիվ 2(26), էջ 5:

⁴⁸² Տե՛ս **Մանայան Ա., Ղևոնդյան Ա.**, Լեռնային Ղարաբաղ. ինչպես է դա եղել..., Ե., Հանրային կապերի և տեղեկատվության կենտրոն, 2011, էջ 44-45:

⁴⁸³ Ավելի մանրամասն տե՛ս **Սարգսյան Տ.**, Հայ-թաթարական բախումները ռուսական կայսրության ազգային քաղաքականության համատեքստում // Բանբեր Երևանի Համալսարանի, Հայագիտություն, Հասարակական գիտություններ, № 3 (30), Ե., Երևանի Պետական Համալսարանի Հրատարակչություն, 2019, էջ 64-67:

⁴⁸⁴ Տե՛ս **Մանայան Ա.**, Ադրբեջանահայրությունը Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման և Հայոց ցեղասպանության ճանաչման համատեքստում // «Գլոբուս», Նորավանք հրատ., N 8-9, 2014, էջ 113:

ամերիկյան նեգրերի անջատողականությամբ»⁴⁸⁵: Վերջիններս էլ այս շանտաժի ճնշման ներքո մոռացության են մատնում ներկայիս (և անցյալի) Ադրբեջանի Հանրապետության՝ տրամաբանությունից զուրկ երևույթ, իրավական զավեշտ⁴⁸⁶ ու տիպիկ հակաօրինական կազմավորում լինելու⁴⁸⁷ փաստը և նմանատիպ մի շարք էական փաստեր:

Այսինքն՝ և՛ թուրք-ադրբեջանական կողմը, և՛ աշխարհաքաղաքական գործողները, գտնվելով ժամանակաշրջանի ֆոնում և հաշվի առնելով այն, իրականացնում են անարդար, բայց լեգիտիմացված գործողությունների շարք: Այստեղից էլ (ի թիվս նավթային քաղաքականության և այլնի) սևվում է ազգերի ազատ ինքնորոշման և տարածքային ամբողջականության սկզբունքների հակադրման զուտ շահադիտական պրակտիկան, որին հավելվում է Ադրբեջանի Հանրապետության կորցրած տարածքների կեղծ ու անհեթեթ խոսույթը, և Արցախյան հիմնահարցի կարգավորման գործընթացը մղվում է փակուղի:

Եզրակացություն

Այսպիսով՝ սույն վերլուծության արդյունքում կարելի է պնդել, որ իրավաքաղաքական ոլորտում ճանաչման ընթացքն առավել կանխատեսելի ու կառավարելի է, քան գիտության մեջ նոր գիտելիքի ընդունման ընթացքը: Գալով Արցախի միջազգային ճանաչման հարցին՝ կարելի է եզրակացնել, որ ներկայումս պարզապես հնարավոր չէ հասնել խնդրի արդար կարգավորմանը, եթե վերջինիս նկատմամբ չի ցուցաբերվում համակարգային այնպիսի մոտեցում, որում հաշվի կառնվեն փիլիսոփայական ու հումանիտար գիտակարգերի ներկայիս նվաճումները: Վերջիններիս շրջանակներում կարող է հայտնաբերվել, թե ինչպես է հարկավոր վարել բանակցությունները, ձևակերպել համապատասխան մտակառույցները, դասավորել փաստարկների շարքը և այլն, որպեսզի համաշխարհային մեծ գործողները Արցախի ճանաչման ակտում շահերի հակասություն չտեսնեն:

Բազմիցս է նշվել, որ Մոդեռնի շրջանում իրական հաղթանակին հասնում էին գիտահետազոտական լաբորատորիայում, իսկ մարտադաշտում պարզապես հռչակում էին այն: Ի տարբերություն Մոդեռնի՝ ներկայիս ժամանակներում իրական մարտադաշտերը բանակցությունների սեղաններն ու տեղեկատվական հարթակներն են, ուստի ներկայումս հաղթանակին հասնում են իրավաքաղաքական գործողի մտքում, իսկ բանակցային սեղանի շուրջ հանրահռչակում են այն: Հետևաբար հայկական կողմը պետք է խորապես գիտակցի և ընդունի, որ Արցախյան հիմնախնդրի արդար կարգավորման հարցում կարող է հասնել հաջողությունների, եթե (և միայն) «պատերազմեն» մտավորականները: Ընդ որում՝ ո՛չ միայն և ո՛չ այնքան պատմաբանները, այլև տեղեկատվության, փաստարկման տեսության ու վերլուծական գիտակարգերի մասնագետները:

⁴⁸⁵ Барсегов Ю. Г., Нагорный Карабах в международном праве и мировой политике. Документы и комментарий, Том II, М., Мелихово, 2009, С. 401.

⁴⁸⁶ Տե՛ս **Հարությունյան Ա.**, «ԼՂՀ Հռչակման Մասին» հռչակագրի իրավագիտական արժեքն ու նշանակությունը // ԼՂՀ դատական իշխանություն, No 3, 2011, էջ 126-127:

⁴⁸⁷ Ներկայիս Ադրբեջանի Հանրապետության՝ լիովին հակաօրինական կազմակերպություն լինելու մասին մանրամասն և ապացուցված տե՛ս **Մանասյան Ա.**, Ադրբեջանական հանրապետության սահմանների լեգիտիմության խնդիրը // Վեմ համահայկական հանդես, Բ (Ը) տարի, 2010, թիվ 4 (32) հոկտեմբեր-դեկտեմբեր:

THE PROBLEM OF RECOGNITION IN THE SPHERE OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE, LAW AND POLITICS

GEVORG HAKOBYAN

*Yerevan State University, Faculty of Philosophy and Psychology,
Chair of History and Theory of Philosophy and Logic, Ph.D Student,
Yerevan, Republic of Armenia*

Article reviews and compares the recognition problem by scientific knowledge on the one hand and in the sphere of rights and politics, on the other. Identities, differences, and other facts are recorded. The author used comparison, analyze, synthesis, generalization, and other methods. The article argues that the obstacles of the political recognition are more predictable and manageable than those in the field of science, despite the unreasonable belief that science is more rational, impartial and objective than politics. The conclusions of analysis are referred to the problem of recognition of Artsakh. Thus, it is argued that all three subjective “backgrounds” analyzed in the article, which needlessly block the recognition process, act in the process of resolving the Artsakh problem. They cause a number of difficulties and drive the process to a standstill. In these circumstances, the Armenian side is forced to seek means to fight in the area of overlapping interests with the great states and in the field of information warfare. The article concludes by pointing out that if during the period of Modernism the party of the conflict, which had advantage in the field of natural science and technic could take privilege, then at present the dominating will be the side which has skilled experts in the field of information, argumentation, and analytics.

Keywords: *science, law, politics, background, subject, obstacle, problem of recognition, process of recognition.*

ПРОБЛЕМА ПРИЗНАНИЯ В СФЕРЕ НАУЧНОГО ЗНАНИЯ, ПРАВА И ПОЛИТИКИ

ГЕВОРГ АКОПЯН

*аспирант кафедры истории, теории и логики философии
факультета философии и психологии
Ереванского государственного университета,
г.Ереван, Республика Армения*

В статье рассматривается и подвергается сравнительному анализу проблема признания, с одной стороны, в области научного знания, а с другой – в области права и политики. Отмечаются тождества, различия и другие факты; автор использует методы сравнения, анализа, синтеза, обобщения и другие методы. В статье утверждается, что препятствия на пути к проблеме политического признания являются более предсказуемыми

и управляемыми, чем в области науки, несмотря на то, что существует необоснованное мнение о том, что наука более рациональна, беспристрастна и объективна, чем политика. Выводы анализа можно соотнести с проблемой признания Арцах. Доказывается, что проанализированные в статье три субъективных «фона», которые так или иначе блокируют процесс признания, действуют и в процессе урегулирования арцахской проблемы. Они вызывают ряд трудностей и загоняют процесс в тупик. В этих условиях армянская сторона вынуждена искать инструменты борьбы в плоскости совпадений интересов с крупными державами и в сфере информационной войны. В заключении статьи указывается, что если в период Модерна преимущество имела конфликтующая сторона, обладающая техническим превосходством, то в настоящее время победу может одержать та сторона конфликта, которая имеет экспертов в сфере информации, аргументации и анализа.

Ключевые слова: *наука, право, политика, фон, субъект, препятствие, проблема признания, процесс признания.*